

## DIALOGUL ȘTIINȚĂ-RELIGIE OGLINDIT ÎN LITERATURA ROMÂNĂ (POEZIA GÂNDIRII: ÎNTRE ÎNCIFRARE ȘI REVELAȚIE)

### THE SCIENCE - RELIGION DIALOGUE AS REFLECTED IN ROMANIAN LITERATURE (THE POETRY OF *THOUGHT*): BETWEEN ENCIPHERING AND REVELATION

Mihaela ALBU  
Facultatea de Litere  
Universitatea din Craiova  
Str. A. I. Cuza 13, Craiova  
Email: malbu\_10@yahoo.com

#### Abstract

*Following the significant topic of the interference between Science-Religion-and Art, this paper focuses on an important chapter of the Romanian literature, that was the literary group promoted by the publication Gandirea (gandirism/orthodoxism or traditionalism). The relation of Man with God expressed in a philosophical meditation in essays (such as Nichifor Crainic's Nostalgia paradisului/ The Nostalgia of the Paradise) or in a lyrical manner (such as Blaga's poetry as well as Crainic's and Voiculescu's poems) is explored starting from a stanza by Nichifor Crainic: Si-nomenea pe Dumnezeu si-ndumenzeia pe om (Turning God in a simple man and turning man in a God). Here, Nichifor Crainic, Blaga or Vasile Voiculescu express – in a lyrical manner – the perennial attempt of Man to decipher the mystery of the world and their literary work asserts that first of all seeking means faith, the assurance of God's existence.*

**Key words:** science, religion, poezie, gandirism, mystery of world

**Cuvinte cheie:** știință, religie, poezie, gândirism, misterul lumii

#### Introducere: Epoca modernă, epoca dialogului știință-religie-artă

Căutării dintotdeauna a înțelesului Lumii, dar mai ales a devenirii ei și a misterului mereu apropiat și niciodată atins al Ființei Supreme care guvernează această Lume, încercărilor de deciptare a marilor întrebări despre om și sensul vieții lui pe pământ le-au fost închinată mii și mii de răspunsuri.

Știință, religie, literatură (artă) – trei domenii care par a fi despărțite, dar care se întâlnesc toate chiar în aspirația permanentă de a descifra miracolul existenței și de a înțelege sensul ei major. Este deja cunoscut că între primele două, dar și între ele și artă (aceasta înțeleasă în sensul general al cuvântului) apar în ultima vreme din ce în ce mai frecvent surprinzătoare (dar numai la prima vedere) apropieri; cu atât mai uimitoare cu cât sunt aduse în discuție de oameni ai științelor exacte. „It is a vital complementarity between all the arts and sciences, knowledge and faith, science and religion, as well as a deeply religious perception of man and his world”, accentua în editorialul său din *Journal of Interdisciplinary Studies* Oskar Gruenwald. Așadar, a pune în contact primele două teritorii ale gândului și ale ființei (cu extindere către planul manifestărilor artistice) înseamnă – într-o anume măsură – a încerca să aduci în lumină o serie întreagă de alte fațete ale adevărului care își așteaptă descoperirea în modul nostru de a ne înțelege pe noi înșine și de a ne cuprinde laolaltă cu lumea în care trăim, lume care – la rândul ei – se află într-o tot mai accelerată schimbare. Cu atât

mai urgente sunt reflectările acestui dialog în zonele artei și ale culturii, care, și ele, au ceva (chiar multe) de spus despre noi, ori despre trecerea noastră pe acest pământ.

Estetica manifestă de ceva vreme o veritabilă nostalgie către o (nu imposibilă) științificitate, ori, mai bine zis, obiectivare. Tot mai mult, lumea contemporană își schimbă modul de gândire, se apropie (fără însă a putea ajunge – și conștientă de aceasta -) de adevărul ultim, nu numai prin rațiune, ci și prin iubirea de Dumnezeu. „Actul iubirii precede cunoașterea” (afirmase undeva Nae Ionescu), „dar e o *iubire mistică*”, sublinia Ion Papuc, după ce identificase noțiunile de bine, cunoaștere și iubire cu Divinitatea, afirmând aforistic: „Iubirea, cunoașterea, binele. Adică Dumnezeu!” „Cunoașterea adevărată e laudă: trebuie să iubești obiectul cunoașterii tale și să-l exalți în Dumnezeu”, ne spusese și André Scrima în *Antropologia apofatică*.

Despre o legătură „intimă” între religie și artă a scris la noi Nichifor Crainic în cartea primită cu mult interes datorită abordării temei religioase de pe poziții filosofice, *Nostalgia paradisului*. „Biserica umple în lume un gol spiritual; arta, un gol estetic”, mai spunea „providențialul om” Nichifor Crainic.

Științele se conduc după ce pare a fi adevărul într-un moment dat.

Din perspectiva esteticianului Tudor Vianu, de exemplu, științele au un caracter specializat și de aceea influența lor este limitată; în schimb, religia, filosofia și arta au influențe expansive, integratoare. Ele furnizează propriile răspunsuri și dau iluzia dezlegării misterului. Etimologia latină a termenului *știință* ne conduce ea însăși direct spre *cunoaștere*. Alături de științele numite „exacte”, filosofia, prin chiar conotația denumirii ei, vine cu *înțelepciunea* marilor gânditori, apropiindu-se de palpabil deopotrivă prin gând/ aspirație și rațiune.

De-a lungul timpului și de-a latul istoriei gândirii și înțelepciunii omenești, relația filosofiei cu poezia a cunoscut abordări diferite – de la ascendența și primatul uneia sau al alteia până la simultaneitatea celor două modalități ale cunoașterii. Indiferent de modul de abordare, și filosofia și poezia ne conduc de fapt spre înțelegere, spre o permanentă aspirație de a desprinde neînțelesul lumii. Căci ceea ce depășește gândirea și înțelegerea noastră se materializează de fapt într-o aspirație permanentă către Divinitate. În *Litere și filosofie*, scriitorul-filosof Ion Papuc sintetiza în câteva cuvinte ceea ce înțelegea ca fiind „menirea” omului, și anume „contemplarea adevărului veșnic al lui Dumnezeu”.

Despre cele două tipuri de gândire și deci de înțelegere a lumii, despre relația omului cu Ființa supremă, într-o interpretare filosofică directă (ce pleacă de la marile filosofii ale lumii) ori îmbrăcată în haine lirice de amplă meditație vom găsi referire și la alți scriitori-gânditori români (chiar dacă nu preponderent teoretizate), cum au fost – într-o epocă – Mihai Eminescu, iar mai apoi – Lucian Blaga, Nichifor Crainic, Vasile Voiculescu ș.a.

Creația eminesciană, în care meditația asupra lumii în general, precum și asupra omului în universul aflat sub grație divină, ar necesita singură un studiu amplu, adăugat celor deja existente în hermeneutica operei marelui creator, nu o vom lua în discuție aici.

### 1. *Gândirea și gândirismul sau despre scriitorii „mijlocitori” dintre Pământ și Cer*

Intenționăm în cele ce urmează să ne oprim cu deosebire asupra unui fenomen cultural care a fost interzis ori prezentat distorsionat în perioada comunistă, un fenomen cultural care a umplut un gol spiritual în epocă, gol ce pornea dintr-o imperioasă nevoie de Dumnezeu și de credința creștină. Este vorba despre curentul cunoscut sub denumirea de „gândirism”, inițiat și promovat de un mănunchi de scriitori din jurul revistei *Gândirea*. Esența acestei generații poate fi definită și prin știința și arta de a scrie o literatură/ poezie în care fiorul mistic să se altoiască și să se împletească armonios cu tradiția, cu tot ceea ce reprezentau pentru ei trăsăturile de autenticitate românească. „Terorizat de evenimentele istorice, geniul neamului românesc s-a solidarizat cu acele realități vii pe care istoria nu le putea atinge: Cosmosul și ritmurile cosmice. Dar strămoșii Românilor erau deja creștini, în timp ce neamul românesc se plăsmuia între catastrofe istorice. Așa că simpatia față de Cosmos, atât de specifică geniului românesc, nu se prezintă ca un sentiment păgânesc – ci ca o

formă a spiritului liturgic creștin”, scotea Mircea Eliade în evidență specificul spiritualității românești.

Fondarea *Gândirii* se leagă de perioada imediat următoare înfăptuirii României Mari. Este momentul în care, într-un peisaj socio-politic generos, se instituie un climat general de efervescență creatoare – o abundență și o diversitate de nume (de scriitori sau de reviste), un climat spiritual nou, axat pe un ideal de căutare a identității artistice și a unui specific românesc. Așadar, într-un astfel de peisaj se distinge dintru început o revistă și o „generație” de scriitori din jurul acesteia. Publicația a fost fondată de scriitorul Cezar Petrescu și gazetarul D. I. Cucu, alături de Gib Mihăescu, și a apărut inițial la Cluj (1921), mutându-se apoi la București. În paginile noii reviste, îmbrățișând doctrina promovată de aceasta, se vor strânge nume de notorietate ca Lucian Blaga, Nichifor Crainic, Adrian Maniu, Vasile Voiculescu, Ion Pillat, Dumitru Stăniloae ș.a. Sunt scriitori cu individualitate creatoare proprie, dar ceea ce îi va uni pe toți va fi înscrierea deliberată sub semnul tradiției (curentul artistic a fost supranumit și „tradiționalism”), dar și sub semnul specificului religiei ortodoxe. În formularea celui care va deveni mentorul și directorul revistei, Nichifor Crainic, „artistul gândirist este un mărturisitor al neamului întru Dumnezeu, un mijlocitor între pământ și cerul nostru, între noi și arhetipul de frumusețe, de perfecțiune.”

Apariția doctrinei gândiriste, puse sub auspiciile ortodoxiei și ale tradiționalismului, nu este întâmplătoare, dacă luăm în considerație aspectele socio-politice ale începutului de secol 20, „criza morală” prin care trecea societatea (nu numai românească!), proliferarea marxismului cu consecințe grave în inducerea unei concepții ateiste despre lume și viață tineretului universitar. Genația de creatori reunită în jurul *Gândirii* va lupta astfel pentru „readucerea lui *Iisus în Țara mea*” și implicit pentru „încreștinarea intelectualității noastre”.

Deși originali și diverși în activitatea creatoare, scriitorii care au colaborat la *Gândirea* s-au reunit sub aceleași trei axe – așa cum adesea se va observa în analiza fenomenului cultural respectiv –, acestea fiind „mitul sângelui” (tradiția), autohtonismul și ortodoxismul. Așadar, locul important și repede stabilit al grupării gândiriste în spațiul cultural românesc s-a datorat, așa cum monograful revistei îl sublinia, acestui „ideal comun al unor suflete logodite cu *neamul și Dumnezeirea*”.

Având o certă autoritate de mentor și teoretician al orientării sub care își înscriseră creația mari scriitori, autoritate consfințită și prin eseurile publicate în paginile revistei și adunate în trei volume, Nichifor Crainic își pune propria poezie sub semnul ortodoxismului, altoit în multe poeme pe tradițiile folclorice vechi. Acestea veneau, așa cum tot Gh. Vrabie, contemporanul său, îi caracteriza formația spirituală, din faptul că teologul, filosoful, eseistul și poetul Nichifor Crainic a fost „pânguit la învățătura istoriei românești cu acei străbuni care-și identifică sufletul cu religia”, deoarece „el s-a răsucit în viața neamului creștinește și românește.”

De la aceste două coordonate vom pleca în demersul nostru de analiză a creației poetice religioase din perioada interbelică (circumscrișă curentului gândirist), o poezie în majoritate de înaltă spiritualitate, direcționată pe două orientări majore.

În definirea și observarea lor, vom lua ca puncte simbolice două versuri ale aceluiași Nichifor Crainic din poezia *Iisus prin grâu*:

„Și-nomenea dumnezeirea/ Și îndumnezeia pe om.”

Sunt aici cuprinse două orientări care pot fi dezvoltate în cele două teme majore ale poeziei gândiriste, după cum urmează :

1.1. „*inomenirea*” lui Dumnezeu, **umanizarea ortodoxiei**, tendință care își are rădăcinile în literatura scriitorilor gândiriști (Crainic, Voiculescu, Blaga, Pillat) hrănite de seva ortodoxismului nostru folcloric. „Personalitatea Mântuitorului, cu taina covârșitoare a Dumnezeului *inomenit* pe care o închide în ea, rămâne izvorul inepuizabil al inspirației artistice și culmea inaccesibilă, mai presus de orice imagine din câte au încercat să ne sensibilizeze”, o va exprima și direct (în eseuri) Nichifor Crainic, nu numai sub metafora poeziei.

1.1.1. *Nichifor Crainic și poezia „inomenirii” lui Dumnezeu*

Ideolog al curentului literar înfiripat în jurul revistei, după cum am mai amintit, dând direcții și orientând tematic, prin eseurile sale, Nichifor Crainic este în același timp și poetul care continuă calea poeziei tradiționaliste printr-o „autohtonizare a religiei creștine, cultivând un filon folcloric ce nu exclude nici panteismul, nici păgânismul.” Acest prim aspect al creației sale a fost adesea observat de critică. Dumitru Stăniloae, de exemplu, cu autoritatea-i cunoscută, remarcă faptul că „creștinismul lui Nichifor Crainic nu se reduce la preceptele teologice învățate din Evanghelie și din cărți, ci e un creștinism manifestat în practicile și datinile poporului român, care și-a păstrat autenticitatea lui neslăbită și nealterată în satele noastre.” În „șesurile natale” – din care provenea fiul de țăran (ajuns cu studii la Viena, apoi la o catedră universitară și pe scaunul de academician), datinile străbune, comuniunea om-natură, natura însăși reprezentau esența vieții omului pe pământ și de aceea prezenței lui Dumnezeu în toate câte sunt îi aduce poetul „prinos” și îi compune versuri de laudă: „Întâiul gând ți se cuvine Ție/ Putere creatoare.” (*Prinos*).

Astfel, „înomenirea” lui Dumnezeu (și e de subliniat ineditul termenului poetic!), chipul divinității văzut în toată creația sa face ca pământul, „întreaga natură cosmică” să fie percepută de Crainic – în interpretarea părintelui Stăniloae – ca „un rai potențial în care a așezat Dumnezeu neamul omeneșc.” În „Iisus prin grâu”, poetul, la „înserare”, aspiră să-l vadă pe Fiul lui Dumnezeu – sub *specie aeternitatis* – mergând din nou printre oameni, „înomenit”, „gustând prietenia”, vorbind „cu vorbă dulce” și lăsând „o urmă luminoasă” pe pământ. În *Puncte cardinale în haos* insistase pe „vecinătatea dumnezeiască” și pe „voința primordială din care izbucnesc înălțările și se încheagă capodoperele nobleții omenești. În ea e Dumnezeu, reflectat ca soarele în fundul mării.” Nu este întâmplător nici faptul că Nichifor Crainic a tradus din Rilke, propunând pentru versiunea românească a unui volum, titlul *Povestiri despre bunul Dumnezeu*.

Ca un leit motiv, nostalgia după vremurile mitice în care „Sân Petru și Moș Dumnezeu” veneau printre noi ca „oaspeți omenești” apare adesea sub diverse variante. Astfel, Paradisul pierdut este pentru poet acel timp al „înomenirii” divinității, acel timp în care, cum scrisese și Eminescu în basmul său, „Dumnezeu călca încă cu picioarele lui sfinte pe pământ”. La Nichifor Crainic, în „Terține patriarhale”, dorul de timpul acela inocent, în care „Sân-Petru și Moș Dumnezeu” râdeau („dulce”) „de neștiința noastră pământeană”, se transformă într-un adevărat lamento. Istoria omului este desfășurată în poezia sa de la vremea în care oamenii „mici, se înfășurau în minunile divine”, la cea când „cununa nemuririi, vestejită./ Mi-ai desfoiat-o, Doamne, de pe cap” și până la „căderea” mitică pentru care poetul aduce slavă („Atunci – mărire Ție! Am căzut”). Era timpul în care – odată cu căderea – Omul a primit viața, împreună cu „voință, trudă, vis și libertate”. Astfel, viața trăită pentru creație, viața fiecăruia este înțeleasă ca fiind nu altceva decât multiplicarea infinită a lucrării lui Dumnezeu („În brațul meu ești, Doamne, și lucrezi/ Și-n truda mea, cu mine laolaltă./ Te bucuri sângerând ca să creezi.” Și de aceea, „înomenirea” lui Dumnezeu continuă în toți oamenii, „în frații mei, în faurii vieții”, așa cum va scrie poetul în continuare.

Volumele lui Nichifor Crainic (*Țara de peste deal*, *Șesuri natale* și *Darurile pământului*) sunt văzute, pe bună dreptate de către Petru Ursache, prefațatorul volumului *Puncte cardinale în haos*, într-o reală coerență, într-un ansamblu care „definitivează un sistem imagistic profund original din perspectiva frumosului teologic: șesurile, râul, țara, astrele, lumina, munții, codrii apar ca *simboluri sacre*: ele reprezintă *semne ale divinității* ce se lasă a fi ghicite în formele sensibile ale naturii.”

#### 1.1. 2. Poezia lui Lucian Blaga: confluența umanului cu divinul

Un „ortodoxism de natură populară”, cu un Dumnezeu familiar, apropiat de om, credințele vechi, precreștine (sau paleo-creștine) făcându-și simțită adesea prezența, vom întâlni și la Blaga. Din mitul folcloric, dintr-o ortodoxie care nu a intrat în conflict cu credințele păgâne, Blaga gândește, simte și scrie o poezie în care dezvăluie, așa cum observa printre primii cercetători ai operei sale, Gh. Vrabie, „o divinitate care invadează în noi în sensul unei *confluențe a umanului cu divinul*.” „Sunt beat de lume și-s păgân”, va afirma el în „Lumina raiului” din primul volum, *Poemele luminii*.

În studiul intitulat „Spiritualități bipolare”, filosoful-poet semnala pe de o parte „orientarea spre transcendență” a spiritualității creștine, „transcendentul absolut” care, chiar în contact cu omul, rămâne totuși „inaccesibil înțelegerii acestuia”, dar și aspectul „foarte concret” al doctrinei creștine: „sâmburele mesajului creștin”, cum îl numește el. Acesta constă în aceea că „dumnezeirea s-a plimbat în carne și oase printre oameni în persoana lui Isus, adică ideea că eternitatea a despicat vremelnicia ca o pană, făcându-se vizibilă.”

De aceea Blaga inserează uneori în poezie motivul divinității ca existență apropiată celui inocent: „Când eram copil mă jucam cu tine/ și-n închipuire te desfăceam cum desfaci o jucărie”, dar, o dată cu pierderea ingenuității, poetul (omul) îl pierde pe Dumnezeu „pentru totdeauna” într-o contopire cu universul înconjurător – „te-am pierdut pentru totdeauna/ în țărână, în foc, în văzduh și pe ape.” (Psalm). Astfel, Dumnezeu nu e numai „înomenit”, ci identificabil în Creația sa, ascuns în natură, „mocnind sub copaci” (În munți). Paradoxal însă, fiind peste tot și în toate, divinitatea pare a se ascunde, iar în încercarea de dialog, în zbaterea căutării, poetul constată că aceasta nu-i mai răspunde, devenind „muta, neclintită identitate” care nu mai cere „nici măcar rugăciunea” (Psalm). Toată ruga înălțată se dovedise, de altfel, inutilă și pentru cei îndrituiți să se roage pentru oameni, călugării, cei care, în lumea marcată de cântecul sfârșitului (de „cântecul de lebedă” venit „din cer”), „și-au închinat rugăciunile/ în pivnițele pământului. Toate-au încetat/ murind sub zăvor” (Din cer a venit un cântec de lebedă). Omul-creație, omul-copil al Celui de Sus se raportează totuși permanent la cel care i-a dat viață, la cel care „l-a semănat între brazdele lumii.” (Învierea).

### 1.1. 3. Vasile Voiculescu și „sistematizarea stilului ortodoxist”

Deși îl consideră pe Voiculescu poetul care „a reușit să sistematizeze cel mai bine stilul ortodoxist”, Nicolae Manolescu îl percepe totuși ca pe un poet fără trăire autentică, cu o poezie îndelung meșteșugită, un tradiționalist „nu de substanță, ci de stil”. În acest univers artificial (din perspectiva lui Manolescu), îngerii „devin niște locuitori banali ai satelor și ai câmpurilor.” Ori, din contră, tocmai apropierea și coborârea către concretul universului perceptibil omului sunt motivele poetice care ne fac să înțelegem această „banalitate” cu sensul de *înomenire* a întregii creații divine. Motivul revine frecvent, poetul e obsedat de aceștia, „râvnea” să ajungă printre ei: „Nu te mai faci înger, cum râvneai odată” (Înger animat) și îi simte familiari: „L-am cunoscut de cum l-am zărit” (L-am lăsat de-a trecut). În universul în care și un plop slăvește Creația – „își nalță foișorul de frunze în vânt și slavă” (În vie) – , în care pământul îl așteaptă „pe Domnul primăverii” și-l întâmpină plecat, Îisus vine în lume odată cu întreaga natură trezită la viață, regenerată, reînviată – trimiterea la înviere fiind, desigur, subînțeleasă: „Iisus venea cu iarba. Și sălciile-n vad/ Din bumbi de muguri proaspeți își deschiau vestmântul/ Și-n cale ploconite i-l așterneau, plocad.” (Flori).

Întorcându-ne la poezia lui Nichifor Crainic, care a fost receptată când ca o poezie preponderent „mistică și mioritică”, „reverberând de etno-crație” (Aureliu Goci), când ca o emblemă care îl îndreptăța să fie supranumit (cu un joc de cuvinte) „crainicul ortodoxiei” (Petru Ursache), și luându-l pe directorul *Gândirii* drept promotorul orientării către ortodoxismul autohton, vom semnala acum al doilea aspect sub care poate fi receptată poezia sa (și a altor scriitori apropiați revistei), adică ceea ce putem numi, preluând ideea din versul citat anterior,

1.2. **În căutarea lui Dumnezeu sau aspirația** către paradisul pierdut, neliniștea și „îndumnezeirea” omului.

Într-o trecere în revistă a „poesiei noastre religioase” (într-o conferință la Universitatea din Zagreb, 4 iunie 1943), Nichifor Crainic insistase pe „taina covârșitoare a Dumnezeului *înomenit*”. Însă, chiar adus atât de aproape de om, chiar „înomenit”, Dumnezeu rămâne „culmea inaccesibilă”, iar taina creației divine, în loc să fie descifrată, este mereu și mereu sporită de „lumina” poeziei. Nu ne sugerase aceasta în mod poetic Blaga în celebrul său vers: „Eu, cu lumina mea, sporesc a lumii taină”? Cu cât poetul-om crede că se apropie cu lumina **artei** de misterul divin, cu atât înțelege că măreția Creației îi este inaccesibilă. Sub acest aspect, aspirația, ca și „întâlnirea” Omului cu divinul, dar și cu filosofia căutării ori cu marile întrebări pe care și le-a pus mereu ființa umană (reiterate mereu de scriitori) apar într-o Poezie care a creat tradiție în literatura universală, dar și în literatura

română, pe lângă Nichifor Crainic, prin Vasile Voiculescu, Lucian Blaga sau Tudor Argezi ori Horia Stamatu.

„Dacă ar fi să căutăm un criteriu universal, pur omenesc, pernă moale pentru îndoelile și nesiguranțele noastre de inși singuratici, nu l-am putea lămuri decât în aspirațiile primordiale și obscure ale sufletului către izvorul transcendent al vieții. Istoria culturilor omenești ne vorbește de existența în timp și în spațiu a acestor aspirații prin care sufletul năzuiește la recunoașterea de sine însuși a lui Dumnezeu. E ceea ce se numește în termen teologic *necesitatea mântuirii*.” Astfel exprima succint, pentru a dezvolta apoi, Nichifor Crainic căutarea Paradisului, zbaterea și durerea celor „rămași-pe-dinafară” din cauza lipsei lui.

Comun la Crainic și la Voiculescu, precum și la teologii Lossky, Stăniloae – aceștia pe urmele unor Dionisie Areopagitul, Grigore Palamas etc. în ceea ce privește un specific pe latura ortodoxiei – este că se caută și se afirmă literar o iluminare, o vocație *misterios teandrică*; întâlnirea omului cu Dumnezeu chiar în profunzimile ființei lui, o îmbrăcare a ființei umane de forma și chipul lui Dumnezeu, o *îndumnezeire a omului (theosis)* despre care se vorbea în scrierile Sf. Simeon Noul Teolog, dar și la Sf. Maxim Mărturisitorul (omul, *suflet și trup după natură*, „devenit în întregime Dumnezeu după har”).

„Îndumnezeirea nu se adaugă ființei ca un element cu totul exterior, heterogen și fără aderență la structura sa reală, ci ea, rămânând bineînțeles, în primul rând, rodul acțiunii harului dumnezeiesc, reprezintă în același timp și dezvoltarea unei aptitudini firești a făpturii umane. Să nu uităm că adevărata stare a omului, regimul său ontologic primordial, în care a fost constituit de Creator, era tocmai starea de *Dumnezeu creat*; conferită prin chipul și asemănarea lui Dumnezeu din el; în afară de ea, omul nu mai este om; natura pură este o abstracție. Iată prin urmare, că suntem obligați să ne îndreptăm tocmai spre aceste regiuni și stări de adâncime ale ființei umane, atunci când vrem să-i cunoaștem esența sa autentică. (...) Omul se creează, se menține și se dezvoltă numai prin această convergență spre Ființa Unică de unde a primit Duhul vieții sale personale, spre Chipul fără de început, unde simte puterea originară a Logosului. Nu putem concepe omul în afara acestei relații esențiale cu Dumnezeu și în afara tensiunii cu Centrul inefabil al vieții și ființei sale”, accentua ideea André Scrima.

Viziunea apofatică este prin urmare o caracteristică a ortodoxiei (implicit a modului în care este gândită relația omului cu Dumnezeu de către scriitorii ca Blaga, Nichifor Crainic, Voiculescu. Desigur, ei nu o teoretizează (precum A. Scrima), nu o pun în „termenii” în care, subsidiar, o înțeleg teologi ca Origen ori Grigore de Nyssa, ei nu sunt teologi. O subînțeleg, o gândesc în tot ceea ce scriu pentru că acesta este specificul modului de a-L „raționa” pe Dumnezeu ca un *mister impenetrabil cunoașterii discursive*, ca pe un *centru inefabil și incomprehensibil conceptual*. Este modul prin care adâncul de taină al omului este „adus” și „dăruit” înțelegerii profunde, cuprinzând astfel (într-o ascensiune *per via negationis*) înțelegerea separării ontologice dintre Dumnezeu și orice realitate finită, încercând să se arate cum *Dumnezeu nu este nimic din ceea ce este*. E vorba deci de a cuprinde *misterul hipernoetic al majestății divine* și caracterul inaccesibil (inconceptibil) al transcendenței absolute. Operația mentală a *subiectului cunoscător* este în fond o *ignoranță* pentru că „obiectul” cunoașterii e o *Tenebră*. Teologia negativă (apofatică) este *locul aprehensiunii noetice a* (Heideggerian vorbind) *Ființei Ființelor*, unde mintea nu găsește nici o calitate materială, nici un nucleu inteligibil.

#### 1.2.1. Nichifor Crainic și misterul impenetrabil al divinității

În permanentă căutare de Dumnezeu, poetul și ideologul gândirist este cel care îl *simte* pe Dumnezeu „viu”, dar „*nu știe unde*”. Ca pentru toți poeții care își iau ca temă căutarea și chiar îndoiala și sunt, de fapt, în permanentă aspirație către descifrarea misterului acestei lumi, divinitatea la care aspiră spre cunoaștere este, cum pentru Crainic, adevăratul „fruct oprit”. Teoreticianul *Gândirii* se simte „pelerinul rătăcit”, el este, ca și ceilalți colegi întru căutare, „însetat de urcuș”, de Dumnezeu „pur”: „Tu, întreg, Tu pur, când vei sosi?” (Fructul oprit).

Chiar după interzicerea revistei *Gândirea*, arestat în cumplitele temnițe ale Aiudului, poetul-teolog, acel „trăitor al ortodoxiei”, cum îl numea Stăniloae, caută în „întuneric” lumina divinității, „dibuie-n tăcere” prin „spărturi de besnă”, trăind și el acel aparent paradox, atât de profund, și repetând, sub mantia metaforei poeziei, căutarea cunoașterii miracolului divin. Precum în aserțiunea pascaliană - „Nu M-ai căuta dacă nu M-ai fi găsit” -, cuvintele poetului ascund, în paradox, adevărul credinței: Unde ești de nu te năzări/ Cine ești de taci întruna?/ Chinul meu de totdeauna/ Viu te simt, dar nu știu unde.” (Întuneric).

Cunoscându-i viața și creația, considerându-l „poetul vieții noastre unanime” (v. Prefața cu același titlu la vol. *Șoim peste prăpastie!*), Pan M. Vizirescu subliniază „adevărata iluminare” care „stăpânește sufletul poetului în raportul său cu divinitatea”, deoarece numai acesta „este domeniul desăvârșirii, încântării și împăcării supreme, în care își simte chemarea și rostul vieții. (...) Împărăția de sus e sublima certitudine într-o necurmată dăinuire binefăcătoare pretutindeni”, mai adaugă Pan Vizirescu, afirmând – într-o altă formulare – ceea ce exclama și Bartolomeu Anania în *Memoriile sale*, rememorând momente dureroase din anii de temniță, momente care, paradoxal, l-au apropiat pe omul suferind de Creator: „Vai, ce ne-am face fără Dumnezeu!” De altfel, tot Anania, trecând în revistă poezia românească religioasă și ajungând la Nichifor Crainic, identifică în poezia acestuia (intitulată *Rugăciune*) singura putere a omului ca fiind „aceea de a se ruga”. De asemenea, într-un eseu referitor la poezia lui Mihai Crama, preotul și poetul Th. Damian, plecând de la zicerile unui Sfânt Părinte, subliniază faptul că: „Nu poți vorbi despre Dumnezeu dacă nu vorbești mai întâi cu Dumnezeu, și vorbirea cu Dumnezeu este rugăciunea.”

#### 1.2.2. Lucian Blaga și „setea de divinitate”

Setea înscrierii în orizontul revelației și al misterului universului o întâlnim însă la toți scriitorii gândiriști. O materializare lirică specială și inedită pentru timpul respectiv este poezia lui Lucian Blaga. Monograful *Gândirii*, Gh. Vrabie, îi afirma încă de la început unicitatea, scriind astfel că „nimeni în literatura noastră până la Lucian Blaga n-a simțit mai tragic și mai sfâșietor această sete de divinitate și nimeni n-a evocat-o mai patetic ca poetul gândirist.”

G. Călinescu îl situase pe Blaga printre ortodoxiști, deși, la poet, amintirea fondului arhaic apare adesea ca o contrapondere. Este întâlnirea dintre cele două epoci, zorii erei creștine întâmpinând opoziția tradiției și a mitului dătător de legendă. Viața în care „o fată/ cu genele ca spicele de orz (*În lan*) îl face să i se „nască sufletul” se confruntă cu amintirea fondului precreștin cu „tristețea zeului Pan” (cel amenințat de „umbra lui Crist”). Pe zeul păgân îl supără sclipirea unei cruci când „se înmulțesc prin codri mănăstirile” (*Umbra*), descoperind „mirat/ că prietenul avea pe spate o cruce” (*Păianjenul*), natura toată, cu alte cuvinte, fiind situată sub semnul divin.

Sfiala de a vorbi până la patru ani (în care Blaga însuși vedea un simbol emblematic al refuzului dialogului cu lumea), a fost înțeles de filosof și ca metaforă a „împotrivirii” de „a prelua păcatul originar al neamului omenesc”. O decodare a acestei tăceri o încerca și criticul Nicolae Manolescu în analiza „poeziei noastre moderne” (Prefața la volumul cu același titlu): „Ce caută însă poetul? Care este semnificația mușeniei lui? El are sentimentul că nu ține de lumea muritoare, că născându-se, a pierdut paradisul. El e prieten al adâncului, al liniștii, sortit să contemple pururi absolutul din care s-a desfăcut.” Și totuși ... Poate că la maturitate, poetul înțelege și vrea să spună mai mult. În frecvent citatele versuri care încep cu „Lucian Blaga e mut ca o lebădă”, mesajul pare explicit: „Sufletul lui e în căutare ....”, iar căutarea nu poate fi altceva decât drumul care apropie de miracolul divin. „Problema cunoașterii lui Dumnezeu (este o) preocupare constantă în lirica lui Lucian Blaga”, afirmă și profesorul Ovidiu Moceanu într-un articol dedicat *Numirii și atributelor ființei lui Dumnezeu* în lirica blagiană. Și încă o dată parcă s-ar cere să ne amintim spusele lui Pascal: „Nu M-ai căuta dacă nu M-ai fi găsit!” Căci numai astfel înțelegem: căutarea înseamnă înainte de toate credință, certitudinea existenței divine! Zbaterea întru cunoaștere, tensiunea dintre refuzul de a se integra (prin logos) lumii terestre și lumea însăși, „adorarea vieții” ori regretul la „frânta bucurie de viață” (*Liniște*) sunt două axe pe care se sprijină creștia blagiană în mare parte.

De vreme ce doctrina creștină era percepută de Lucian Blaga „echivalentă cu o revelație de varii aspecte, dintre care unele apelau de-a dreptul la *văz și închipuire*”, nu vor surprinde în poezia sa elementele concrete ale vieții în care poetul (omul) caută sau descoperă divinitatea. Lanul, bobul de grâu, iarba, copacii, „lucruri mici/ lucruri mari” etc. sunt, de fapt, concretul lumii de care, în clipe de îndoială (și de căutare!), simte a nu mai fi „vrednic”. Este poemul intitulat sugestiv „Din cer a venit un cântec de lebedă”, căci prin subînțelesul muțeniei acestei păsări, poetul sugerează lipsa de comunicare cu Cerul și, de aici, îndoiala.

Poetul care știa că orice creație „sporește a lumii taină” își cere tăcerea și „ochii închiși” nu pentru a se abstrage, ci pentru a privi înlăuntrul său. Și astfel, cunoscându-se mai adânc pe sine, poate avea revelația lumii create de Dumnezeu, revelație găsită numai în căutare: „Am privit, am umblat și iată cânt:/ cui să mă-nchin, la ce să mă-nchin?” (*Din cer a venit un cântec de lebedă*)

### 1.2.3. Vasile Voiculescu și poezia religios-filosofică

Un alt mare poet gândirist, a cărui „credincioșenie” a fost adesea scoasă în evidență de cei care au înțeles mai profund literatura acestuia, este Vasile Voiculescu. Despre religiozitatea sa adâncă va scrie și Valeriu Anania mai târziu, subliniind că Vasile Voiculescu este “unul dintre puținii poeți religioși a căror sinceritate nu poate fi pusă la îndoială”. Înaltul prelat și scriitor pune de fapt aici indirect problema celor două tipuri de poezie religioasă: cea izvorâtă din trăire autentică și poezia construită cu vocabular din sfera religiosului/ teologică, dar fără a avea fiorul mistic. O dată cu volumul *Poeme cu îngeri*, poetul este integrat de criticul G. Călinescu în ortodoxism și tradiționalism, fiind situat în acțiunea literară de continuare „alături de Blaga, (în) cântarea jalei metafizice.”

Poezia lui Voiculescu izvorăște din trăire autentică, iar tema frecventă a poeziei lui este una religios-filosofică, în care omul este perceput într-o acută criză a căutării. În raportul om/individ-divinitate materia poeziei se încheagă din suferința și zbuciumul său de ființă pieritoare, aflată permanent între cele două condiții – materie și spirit. **Chiar Isus**, deopotrivă om și Fiul al lui Dumnezeu, trece prin drama celui care, ca om, se îndoiește și „luptă cu soarta”. Destinului hărăzit de „mâna ne-ndurată”, de Tatăl ce-l pregătea, prin suferință, pentru viața veșnică, el i „se-mpotriva întruna” într-o „amarnică strigare”, refuzându-l. (*În grădina Getsemani*).

Și în *Pârgă*, și în *Poeme cu îngeri*, Voiculescu abordează teme religioase cu punctul de plecare în cele biblice, poezia sa fiind un document autentic al aspirației către divinitate, precum și al zbuciumului căutării.

### Concluzii

În spiritualitatea modernă (post-modernă?) au început să se producă – s-au și produs de fapt – o serie de mutații care, încet dar sigur, sunt pe cale să schimbe fața lumii în percepțiile noastre. O revoluție mentală profundă pare să se profileze din ce în ce mai limpede modificând înseși cadrele fundamentale ale gândirii. Căci se fac auzite – și nu puține – glasuri care pretind că omul este pe cale să-și piardă locul în lume, ori să-și piardă chiar lumea care este de fapt unicul spațiu posibil al ființării sale. Și persistă întrebările – și parcă din ce în ce mai pregnant – dacă omul timpului nostru, omul din vremurile răvășitoare a civilizației a revoluției mediatice - pe care gândirea lui Martin Heidegger o vede ca o epocă a sărăciei spirituale - („*timpul acestei nopți a lumii este timpul sărac* (și) *devine din ce în ce mai sărac. (...)vârstă a lumii, care își pierde temeul, stă suspendată în abis*”) mai are acces către lumile poeziei? (Să nu uităm, la originea ei, poezia era legată de sentimentul sacralității!). Dacă nu cumva sinele lui va fi, fără speranță, inundat de avalanșa kitch-urilor, dacă sufletul său nu va deveni un vid din care *dumnezeirea și omenescul* vor fi definitiv spulberate de rumoarea mecanică a fantasmelor mediasferei? Și dacă, pe scurt, mai există speranță că, așa cum spunea Adler, *totul (mai) poate fi și altfel?*

Și totuși, dincolo de orice falacioase poziționări asupra faptului de artă, *opera de artă și de cultură* posedă o semnificație proprie, o dimensiune a ei, ireductibilă la altceva. O dimensiune ontologică deosebită, mai profundă decât profilul ei fenomenologic înscris în ordinea comunicativității ei. Această dimensiune ontologică implică un conținut și o accepție, ca valoare, ca



forță noetică, care se deosebește, deși se completează, de pulsivitatea ei semantică și intercomunicativă. „Apropierea noastră de conținutul și semnificația operei de artă sau a operei literare, se realizează, cum mărturisea Merleau-Ponty, în *spiritul unei urgențe ce depășește orice fel de altă urgență*. În spiritul acestei urgențe, arta continuă a fi ceva mai mult, mai semnificativ, mai liber, decât un simplu muzeu imaginar, deschis canalelor marelui consum.”

Cu alte cuvinte, arta ține în egală măsură de știință și de religie; de matematică și de filozofie, de spirit și de materie.

Au demonstrat-o la noi scriitorii *gândiriști*, cei pe care ideologul grupării (Nichifor Crainic) îi numise fără rezerve (și cu autoimplicare!) „scriitori creștini” sau, așa cum va sublinia în alți termeni și Gh. Vrăbie, pentru ei „divinitatea nu mai este o problemă conceptual pusă, ci o adâncă și intensă trăire.”

**Notă:** Lucrarea a fost elaborată în cadrul Programului "Science and Orthodoxy. Research an Education" sub egida Fundației John Templeton.

## BIBLIOGRAFIE

1. Oskar Gruenwald, "The Rainbow Paradigm", în *Journal of Interdisciplinary Studies*, 1993, p. 1.
2. „...căci e tot una a gândi și a fi.” (v. Parmenide, *Filosofia greacă până la Platon*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 232).
3. Papuc, Ion, *Scriitorul de filozofie*, România Press, București, 2008, p. 13
4. André Scrima, *Antropologia apofatică*, Ed. Humanitas, București, 2005, p. 368.
5. Nichifor Crainic, *Nostalgia paradisului*, Ed. Moldova, Iași, 1994, p. 126.
6. Așa îl va numi mai târziu, analizându-i cărțile (*Puncte cardinale în haos, Nostalgia paradisului și Țara de peste veac*) Petru Ursache, acestea, spune prefațatorul, „fiind înzestrate cu puteri mistice capabile să dinamizeze adâncurile sufletești și să le solidarizeze în ideea ortodoxă și națională.” (v. Prefața la *Puncte cardinale în haos*, Ed. Timpul, Iași, 1996, p. 6).
7. Tudor Vianu, *Filosofie și poezie*, Ed. Enciclopedică, 1971, p. I, II, 12, 13.
8. Ion Papuc, *Litere și filozofie*, România Press, București, 2007, p. 13.
9. Referitor la creația artistică a acestei grupări, în cunoștință de cauză, în calitate de contemporan și prim monograf, Gh. Vrăbie afirmă: „în gândiriști găsim pe cei dintâi chinuiți de misterul divin, pe cei dintâi căutători de Dumnezeu. (Gh. Vrăbie, *Gândirismul*, Ed. Cugetarea, București, f.a., p. 201).
10. Mircea Eliade, "Destinul culturii românești" în *Destin*, Caietul 6-7, august 1953, p. 27.
11. Nichifor Crainic, *Puncte cardinale în haos*, ed. I, *Ortodoxie și Etnocrație*, 1936, p. 157
12. Vrăbie, Gh., *Gândirismul. Istoric. Doctrină. Realizări*, Editura Cugetarea, București, f.a., p. 74.
13. Gh. Vrăbie, *op. cit.*, p. 77.
14. *Nostalgia Paradisului, Puncte cardinale în haos, Ortodoxie și etnocrație*.
15. Gh. Vrăbie, *op. cit.*, p. 92.
16. *Ibidem*, p. 90.
17. Nichifor Crainic, *Puncte cardinale în haos*, Ed. Timpul, p. 104.
18. Nichifor Crainic a fost cel care „a arătat drept busolă spiritualitatea neamului – creștinismul, ortodoxismul milenar.” (v. Gh. Vrăbie, *op. cit.*, p. 122). Se cuvine însă subliniat și un alt aspect în ceea ce privește revista și orientarea literară din jurul său. De cele mai multe ori, ideologia, teoretizarea unei orientări și aplicarea ei în practică (produsul literar) sunt două direcții care rareori se întâlnesc. În cazul *Gândirii* însă, s-a subliniat adesea de către cei care au studiat acest important fenomen cultural, s-a petrecut o „perfectă coabitare”, o „întrepătrundere sufletească”, determinată de „confraternitatea spirituală”. Toate acestea le scotea în evidență și monograful revistei, Gh. Vrăbie (v. *op. cit.*, p. 129).
19. Aureliu Goci, Postfață la Nichifor Crainic, *Puncte cardinale în haos*, Timpul, Iași, 1996, p. 151.

20. Dumitru Stăniloae, „Poezia creștină a lui Nichifor Crainic”, Prefață la vol. *Șoim peste prăpastie*, Edit. Roza Vânturilor, București, 1990, p. 7.
21. Titlul unui volum semnat de Nichifor Crainic și apărut în 1916.
22. Nichifor Crainic, *Puncte cardinale în haos*, Ed. Timpul, 1996, p. 86.
23. Petru Ursache, Prefață la Nichifor Crainic, *Puncte cardinale în haos*, Timpul, Iași, 1996, p. 6 (s.n.).
24. Gh. Vrabie, *op. cit.*, p. 227 (s.n.).
25. Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1944, p. 177.
26. Nicolae Manolescu, „Metamorfozele poeziei”, în *Poezia română modernă*, p. XLVII.
27. Această percepție poate fi, desigur, consecința mesajului din poemul intitulat chiar *Poezie*, o *Ars poetica* voiculesciană, comparabilă cu *Testamentul* lui Arhezi, poem care cuprinde în vers esența trudei cu cuvântul a oricărui creator care „s-a băgat surugiu la cuvinte”. Ov. Crohmălniceanu, dimpotrivă, îl numește „poetul cu cea mai pronunțată înclinație religioasă” (*Literatura română între cele două războaie mondiale*, II, 1974, p. 285), iar Ion Pillat îi consideră de asemenea poezia ca fiind „cea mai religioasă.” (apud Ov. Crohmălniceanu, *op. cit.*, p. 286).
28. Nichifor Crainic, *Puncte cardinale în haos*, p. 85 (s.a.).
29. André Scrima, *op. cit.*, pp.118,119 (s.a.).
30. Referințe la tot acest complex de paradoxuri se întâlnesc la V. Lossky, în *Essai sur la Théologie mystique de l'Église d'Orient*, 1944 (p. 309) unde se scrie efectiv – și iarăși paradoxal – „cunoaștem mai presus de inteligență prin chiar faptul de a nu cunoaște”- parafrază la Dionisie Areopagitul care spune că Dumnezeu poate fi cunoscut prin *agnosie*.
31. Dumitru Stăniloae, *Prefața la Șoim peste prăpastie*, p. 7.
32. Pan M. Vizirescu, „Poetul vieții noastre unanime”, în vol. *Șoim peste prăpastie*, p. 21.
33. Valeriu Anania, *Din spumele mării*, Ed. Dacia, 1995, p. 160.
34. Th. Damian, *Filosofie și literatură*, Ed. Fundația România de Măine, p. 93 (s.n.).
35. Gh. Vrabie, *op. cit.*, 232.
36. Lucian Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, Minerva, București, 1995, Ediție, Prefață și Tabel cronologic G. Gană, p. 3.
37. Nicolae Manolescu, *Metamorfozele poeziei*, Pref. la vol. *Poezia română modernă*, EPL, 1968, p. XVIII.
38. Ovidiu Moceanu, *Numiri și atribute ale ființei lui Dumnezeu în lirica lui Lucian Blaga*, *Tabor*, nr. 2/ 2009.
39. Ibidem
40. Gh. Vrabie, *op. cit.*, p. 201.
41. Valeriu Anania, *op. cit.*, p. 164.
42. „...o filosofie (...) care și-a îngăduit pe de o parte să înfrunte toată tradiția filozofică de la Platon și până astăzi, declarând că ea « a uitat » problema ei fundamentală, iar pe de altă parte și-a îngăduit să declare că timpul nostru, civilizația și cultura lui ca expresie a acestei regretabile uitări, reprezintă *eine Zeit der Durftigkeit*, o epocă a indigenței, a puținătății, a mizeriei spirituale.” (v. Constantin Noica – *Meditații introductive asupra lui Heidegger* – Studiu introductiv la volumul *Originea Operei de artă*, Ed. Humanitas 1995, p. 5).
43. Martin Heidegger, *op. cit.*, p. 243.
44. Apud. George Uscătescu, „Este posibilă întoarcerea”, în revista *Destin*, nr. 24-25, 1972, p. 6.
45. Gh. Vrabie, *op. cit.*, p. 201.